

## НА ЩО САМЕ МАЄ ВПЛИВАТИ СИСТЕМА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ОПТИМІЗАЦІЇ (ДЕМОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ)

Загальна демографічна ситуація світу 21-го століття характеризується катастрофічним зростанням чисельності населення світу, в той час, як зменшення чисельності населення України відбувається як за рахунок перевищення смертності над народжуваністю, так і за рахунок від'ємного сальда міграції. Негативні тенденції стосуються статеві-вікового складу населення, демографічного навантаження, густоти розселення та шлюбності. Загальне занепокоєння продовжують викликати загальний рівень здоров'я населення, якість та вартість медичного обслуговування, погіршення українського етнічного генофонду.

Демографічні проблеми суттєво ускладнюють розвиток позитивних тенденцій в економічному секторі і навпаки [19, с. 334]. Саме тому, одним пріоритетних науково-практичних завдань сьогодення є визначення системи соціально-економічних важелів впливу на демографічні процеси та об'єктів на які буде спрямована їх дія.

Незважаючи на те, що досліджень та публікацій у суто зазначеному напрямку немає, існує низка систематизацій, що можуть бути використані в процесі цього дослідження. Цікаві теоретичні аспекти демографічної науки та матеріали для подальших досліджень можна зустріти в роботах Г.С. Вечканова [3], А.А. Кауфмана [10], А.Г. Волкова [4], Р.В. Яковенка [19] та [20]. Міграційні процеси, які є однією із обов'язкових елементів, що формують демографічну ситуацію регіону, були представлені в науковій літературі в працях В.М. Моїсеєнко [12], Л.Л. Рибаківського [16]. Питання управління регіональним розвитком за допомогою державних директивних та індикативних методів розглядалися у навчальних посібниках та підручниках І.Р. Михасюка, А.Ф. Мельник, М.І. Крупка, З.М. Залози [11], Д.М. Стеценка [17], І.В. Запоточного, В.І. Захарченка [9].

Не менш важливу роль відіграють і періодичні публікації та статті таких авторів: А. Гальчинського [6], Ю. Єханурова [8], Д. Богині, Г. Волинського [2], Л. Абалкіна [1].

Методи реалізації розроблених програм та шляхи їх удосконалення відіграють не меншу, а можливо й більшу роль. Тому додаткову увагу звернено на конкретні аспекти впровадження прийнятих рішень за допомогою чітко визначених механізмів. При

цьому в нагоді стали роботи І. Розпутенка [15], К. Харпера, Д. Спелбекера [18], Р. Вона, М. Глассера [5].

Цілями написання цієї статті є 1) визначення найголовніших демографічних об'єктів, що повинні підлягати дії впливу важелів соціально-економічного впливу на демографічні процеси; 2) визначення економічної ролі кожного із згаданих об'єктів; 3) створення передумов для дослідження системи соціально-економічних важелів, суб'єктів та механізму впливу на демографічні процеси та їх удосконалення.

Кінцевою метою свідомої діяльності в галузі державної економічної політики є добробут та здоров'я переважної більшості населення країни. Хибна уява щодо можливості реалізації демографічної політики тільки на рівні держави чи регіону, та відсутність наукових досліджень у галузі мікроекономічної демографічної політики привносить до системи впливу на демографічні процеси принципово нове значення, та дає нові можливості для ліквідації та приборкування економічної кризи.

Використовуючи загальну теорію народонаселення для досліджень на стику економічної та регіональної демографії, стає можливим розробка загальних принципів та напрямків регіональної демографічної політики, яка здійснюється органами державного управління в галузі соціального захисту незайнятого населення та населення зайнятого в державному секторі економіки, та має рекомендаційний і підконтрольний характер для приватного сектору зайнятості.

Реалізація мікроекономічної демографічної політики, на підставі якої здійснюється управління демографічними процесами на рівні окремого економічного суб'єкта (фірми, підприємства), дає змогу не тільки впровадити наслідки розробки державної соціально-економічної програми, а й підвищити продуктивність праці підприємства, створити більш сприятливий психологічний виробничий клімат, покращити взаємовідносини в системі „керівник-підлеглий” та зменшити кількість конфліктних ситуацій.

<b>1. ЗАГАЛЬНА ТЕОРІЯ НАРОДОНАСЕЛЕННЯ</b>	
<b>2. ЕКОНОМІЧНА</b>	<b>РЕГІОНАЛЬНА</b>
<b>ДЕМОГРАФІЯ</b>	
<b>3. РЕГІОНАЛЬНА (НАЦІОНАЛЬНА) ДЕМОГРАФІЧНА ПОЛІТИКА</b>	
<b>4. МІКРОЕКОНОМІЧНА ДЕМОГРАФІЧНА ПОЛІТИКА</b>	

*Рис. 1. Поєднання теорії та політики в процесі визначення соціально-економічних пріоритетів [20, с. 51]*

Цілком необхідним для пояснення та усвідомлення є важливість впровадження та розробки мікроекономічної демографічної політики на рівні регіону, саме на сучасному етапі розвитку капіталізованого сегменту підприємництва України. Так, на сьогоднішній день підприємницький сектор українського регіону слід поділити на капіталізований, тобто сегмент класичного підприємництва, оснований на розширеному виробничому відтворенні, та на економічно відновлювальний, що ґрунтується на прагненні повного використанні всіх виробничих потужностей (в тому числі й людини) до їх повного витрачання, за умов необов'язкового дотримання підприємством нормативів державного регулювання.

Таким чином, аналізуючи методологічну теоретико-економічну базу зазначеного дослідження, необхідно визначити перший критерій класифікації об'єктів соціально-економічного впливу. В залежності від рівня дослідження, їх умовно можна поділити на макроекономічні та мікроекономічні, в першу чергу це такі об'єкти, як „людина” та „народонаселення”.

В залежності від сутності та зовнішніх ознак, об'єкти соціально-економічного впливу можуть бути поділені на безпосередньо демографічні, та недемографічні, але такі, що мають до них певне відношення.

У монографії „Демографическая политика в современном мире”, колектив авторів класифікував в якості об'єктів впливу такі

демографічні групи населення в європейських, на той час соціалістичних, країнах:

- 1 – молодь до укладання шлюбу;
- 2 – молодь, що планує укласти шлюб;
- 3 – молоді сім'ї без дітей;
- 4 – молоді сім'ї з дитиною або дітьми дошкільного віку;
- 5 – сім'ї з дітьми шкільного віку (від 7 до 17 років);
- 6 – сім'ї з дітьми, що не уклали шлюб (більше 17 років) [7, с. 29].

Аналізуючи загальний демографічний стан сучасної України, така структура є не зовсім досконалою, і з точки зору автора повинна мати такий вигляд: тривалість життя, чисельність населення, народжуваність, шлюбність, міграційні процеси, щільність розселення, співвідношення сільського та міського населення.

Головним механізмом впливу на демографічні процеси має стати підвищення загального рівня життя населення. Так, І. Прибиткова зазначила, що взаємодія соціально-економічної й демографічної систем здійснюється через демографічну поведінку, яка забезпечує прямий і зворотний зв'язок між ними. „Концепція, що пояснює тенденції розвитку населення, ґрунтується на тріаді „соціально-економічні умови – демографічна поведінка – інтенсивність демографічних процесів”” [14, с. 4].

Використовуючи діалектичну взаємозалежність демографічних та економічних процесів, для можливості визначення важелів та суб'єктів соціально-економічного впливу на зазначені об'єкти розглянемо рівень їх економічної участі.

Тривалість життя в суто економічному та міжнародному значенні виступає як показник рівня привабливості для зовнішніх та внутрішніх інвестицій. Тривалість життя кожного окремого робітника, службовця, митця чи науковця є показником не лише обсягу його економічної участі в суспільних процесах, а й процесом накопичення та систематизації набутого досвіду та інформації в процесі своєї професійної діяльності. Тому збільшення тривалості життя створює передумови для майбутнього удосконалення певних видів професій та спеціальностей, розвитку наукових напрямків та досліджень.

Чисельність населення визначає обсяги внутрішнього споживання уз урахуванням рівня його платоспроможності, тобто знову має місце вплив на розмір залучених інвестицій та ступінь участі в міжнародних економічних відносинах. Кількість робітників певної кваліфікації спроможні забезпечити потреби вітчизняних підприємців у найманій праці, а збільшення відсотка населення, що володітиме економічним фактором „підприємницьких здібностей”,

сприятиме зростанню ВВП, зокрема за рахунок збільшення чистого експорту. Також збільшення вже зазначеного показника сприятиме пришвидшенню більшості економічних процесів, зокрема суспільного відтворення та швидкості обігу грошової одиниці.

Народжуваність є одним з факторів, що сприяють зростанню чисельності населення (у випадку, якщо вона перевищує смертність), та змодження середнього віку населення. Друга складова є одним з джерел підвищення рівня гнучкості національної економічної системи, спроможності до адаптації у випадку прояву суттєвих змін у зовнішньому середовищі. Підвищення рівня народжуваності є гарантією формування засад демографічної безпеки країни, що зараз сприймається як елемент економічної безпеки держави, головні тези якої виклав Г. Пастернак-Таранушенко [13].

Шлюбність є джерелом легалізації народжуваності, повноцінного виховання та психологічного становлення молоді особистості. Кількість шлюбів зміцнює соціологічну структуру населення, зменшує обсяги соціальної поведінської девіації. Крім того, саме сім'я є джерелом сімейного бізнесу, зокрема в сфері послуг. А саме підвищена конкуренція в сфері послуг не лише покращує якість побутового обслуговування та знижує його ціну, а й є однією з передумов формування постіндустріального суспільства.

Роль міграційних процесів в економічних відносинах не є однозначною, зокрема якщо йдеться про нелегальну міграцію, яка частково формує тіньову економіку. Підвищена кількість мігрантів з-за кордону, спроможна підвищувати конкуренцію на внутрішньому ринку праці, знижуючи рівень середньої заробітної плати. Водночас „виток умів” послаблює інноваційний потенціал, знижує конкурентоспроможність національного виробництва. Міграційні процеси всередині країни, зокрема сезонна та маятникова міграції, сприяють розвитку ринкової інфраструктури, зокрема транспорту, зв'язку та сфери обслуговування.

Щільність розселення населення є одним із саморегулюючих явищ. Щільність проживання людей є найвищою біля місць виробництва (таким чином створюються територіально-виробничі комплекси), або переробки та реалізації продукції. Зазначений аспект створює передумови до концентрації населення на певних територіях, що призведе до забруднення навколишнього середовища та розладу еколого-біологічного балансу. І з виключно економічної (не з етико-гуманістичної) точки зору, природні ресурси та їх якість мають не менше значення для економічних процесів, ніж ресурси трудові.

Співвідношення сільського та міського населення та вплив на цей показник зумовлені декількома суспільними стереотипами. По-перше, не лише сільське населення бере участь в сільськогосподарському виробництві; по-друге, в сільській місцевості можливе існування багатьох інших видів економічної діяльності, не пов'язаних з аграрними відносинами, в тому числі й науково-дослідних та дослідницько-конструкторських. Підвищення продуктивного потенціалу сільського населення можливе за рахунок розвитку соціальної інфраструктури, інформаційного забезпечення, підвищення рівня капіталовкладень у людський капітал сільської місцевості. Загальна пропорція сільського та міського населення повинна регулюватись об'єктивними співвідношеннями між галузями народного господарства, потребою в робітниках певної кваліфікації шляхом створення рівних умов для отримання будь-якої освіти та отримання досвіду роботи будь-якою людиною, незалежно від місця її проживання. А сам механізм створення відповідного трудоресурсного балансу має відбуватись шляхом впливу на вже згадані міграційні процеси, а також оперативним реагуванням щодо переміщення наявних а також розміщення нових виробничих потужностей.

До недемографічних об'єктів впливу соціально-економічних важелів відносимо: інформаційне забезпечення та достовірність даних щодо демографічних даних та тенденцій, природне середовище, соціально-економічні умови існування людини.

Дуже складним, на сьогоднішній момент є, не тільки визначення пріоритетів регіональної демографічної політики, а й отримання об'єктивної інформації щодо існуючої ситуації на об'єкті дослідження. Нагадаємо, що Всеукраїнський перепис населення 2001 року мав винятково формальний характер і не може гарантувати достовірність інформації. Тому окремому аналізу та подальшій розробці підлягають механізми та джерела отримання інформації щодо демографічних процесів, нові методи її обробки, зокрема посилення ролі митної служби та ефективніше застосування комп'ютерної техніки.

Природне (навколишнє) середовище і народонаселення (суспільство) являють собою закономірність комплексності, і створюють суспільно-територіальний комплекс, який найбільш вдало піддається дослідженню. Економіка природокористування, що включає до себе й екологію та безпеку суспільного життя, сприймає народонаселення, як невід'ємну частину геосфери земної кулі, й аспекту обережного використання природних ресурсів відводить не менш важливу роль ніж проблемі збереження людських популяцій. Ефективність використання природних ресурсів завжди подається „з

поправкою” на їх обмеженість та важливістю їхнього існування на земній кулі. Уникнення забруднення природного середовища сприятиме подальшому відтворенню відновлювальних природних ресурсів, що зробить можливим подальше виробництво, та сприятиме уникненню негативних екстерналій, що спроможні негативним чином відбиватись не лише на здоров’ї людства а й на його генофонді.

Соціально-економічні умови існування людини – це цілий комплекс об’єктів що пов’язані з повсякденною діяльністю людини суспільної. До них ми відносимо: наявність, умови та рівень оплати праці; структуру доходів населення, їх розподіл та рівень суспільної участі у відносинах власності; рівень розвитку соціальної інфраструктури; відповідність показників соціального захисту та забезпечення мінімально необхідному рівню людського розвитку; якість та ціну медичного обслуговування, лікування та діагностики; рівень розвитку кредитних відносин, зокрема можливість пільгового кредитування молодій сімей та сімей з дітьми тощо.

Отже, визначення об’єктів соціально-економічного впливу та підведення під цей процес методологічної бази економічної теорії суттєво спрощують подальші напрямки досліджень, зокрема в галузях визначення соціально-економічних важелів та механізму впливу на демографічні процеси. Можна стверджувати, що використання подібної методології в подальшому буде сприяти створенню ефективної системи, спрямованої на налагодження повноцінної взаємодії економічної та демографічної сфер людських відносин як на рівні теоретичних досліджень, так і в практичному житті.

## ЛІТЕРАТУРА

1. Абалкин Л. Роль государства в становлении и регулировании рыночной экономики//Вопросы экономики. 1997. № 6.
2. Богиня Д., Волинський Г. Державне регулювання перехідних процесів//Економіка України. 1999. № 5.
3. Вечканов Г.С. Миграция трудовых ресурсов в СССР. Политико-экономический аспект. – Л.: 1981.
4. Волков А.Г. Семья – объект демографии. – М.: Мысль, 1986, - 271 с.
5. Вон Р., Глассер М. Муніципальні фінанси для України. – К.: 1994. – 60 с.

6. Гальчинський А. Відновити дієздатність держави//Економіка України. 2000. № 8.
7. Демографическая политика в современном мире. Аничкин А.Б., Бодрова В.В. и др. – М.: Наука, 1989. - 180 с.
8. Єхануров Ю.І. Економічна криза в Україні і шляхи її подолання//Регіональна економіка. 1997. № 8.
9. Запоточний І.В., Захарченко В.І. Державне регулювання регіональної економіки. – Харків – Львів – Одеса: ТОВ «Одіссей», 2003 р. – 592 с.
10. Кауфман А.А. Переселение и колонизация. – СПб.: 1905.
11. Михасюк І., Мельник А., Крупка М., Залога З. Державне регулювання економіки. Підручник. – К.: Атіка, Ельга-Н, 2000. – 592 с.
12. Моисеенко В.М. Территориальное движение населения. – М.: 1985.
13. Пастернак-Таранушенко Г. Економічна безпека держави. – К.: 1994. – 140 с.
14. Прибиткова І.М. Основи демографії. – К.: АртЕк, 1995, 265 с.
15. Розпутенко І. Управління державними видатками в перехідних економіках. – К.: Основи, 1993. – 223 с.
16. Рыбаковский Л.Л. Методологические вопросы прогнозирования населения. – М.: 1978.  
с.
17. Стеченко Д.М. Управління регіональним розвитком. – К.: 2000.
18. Харпер К., Снелбекер Д. Яким чином уряд має вирішувати, що приватизувати, а що залишити в державному секторі? – К.: 1995.
19. Яковенко Р. В. Демографічні об'єкти соціально-економічного впливу та їх економічна роль / Роман Яковенко // Наук. праці Кіровоградського нац. техн. ун-ту : Економічні науки. – Кіровоград : КНТУ. – 2005. – Вип. 8. – С. 334–340.
20. Яковенко Р. Соціально-економічний механізм впливу на демографічні процеси на мікрорівні / Роман Яковенко // Зб. наук. праць Ін-туту світової економіки і міжнародних відносин НАН України. – К. : Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України. – 2007. – Вип. 52. – С. 49–55.

**ЯКОВЕНКО Р.В.**

**к.е.н., доцент**